

Ю. М. Туровець
викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.985+343.98.067

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Досліджено особливості та тактика проведення допиту на початковому етапі розслідування злочинів проти довілля, визначено основні види допитів, а також окреслено основні питання та завдання, що стоять перед слідчим при провадженні допиту залежно від особи допитуваного та виду злочину проти довілля.

Ключові слова: злочини проти довілля, допит, свідок, обвинувачений, тактика допиту

Матеріальні сліди, які були виявлені при огляді місця події не можуть бути повно і об'єктивно оцінені без показів учасників та очевидців злочину проти довілля. Разом із тим на даний момент не розроблено основних тактичних прийомів, які повинен застосовувати слідчий про провадженні допитів залежно від особи допитуваного, а також події злочину.

Зазначена проблема привернула увагу багатьох дослідників. В юридичній літературі різним аспектам, які стосуються тактики проведення допитів на початковому етапі розслідування злочинів проти довілля, а також злочинності у сфері довілля, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених в галузі кримінології, кримінального права та криміналістики, зокрема, Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, В. К. Весельський, А. В. Волобуєв, В. І. Гаєнко, В. Г. Гончаренко, О. М. Джужа, Н. І. Клименко, С. О. Книженко, В. А. Колесник, О. Н. Колесниченко, В. П. Корж, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, О. Р. Михайленко, Г. С. Поліщук, В. Я. Тацій, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шуміло, М. П. Яблоков та ін.

Метою статті є визначення особливостей та тактики проведення допитів на початковому етапі розслідування злочинів проти довілля.

Допит — це слідча дія, що полягає в отриманні і фіксації у встановленому процесуальному порядку показань свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених про відомі їм факти, що мають значення для правильного вирішення справи [1, с. 175].

В. І. Комісаров відзначає, що найпоширенішою слідчою дією по збиранню доказів є допит, тому що жодна кримінальна справа не може бути розслідувана без допиту свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та інших учасників досудового розслідування [2, с. 90–91].

У зв'язку із тим, що допит є найпоширенішою слідчою дією, що проводиться у кожній кримінальній справі, допит служить не тільки продуктивним засобом одержання нових, але і якісної перевірки вже наявних у справі доказів. За допомогою допиту дізнавач або слідчий встановлює наявність або відсутність суспільно-небезпечного діяння, а також інші обставини, що підлягають доказуванню в кожній кримінальній справі (ст. 64 КПК України [3]).

© Туровець Ю. М., 2011

Предмет допиту традиційно розглядається як сукупність даних, які необхідно встановити у справі. В сфері екології він включає в себе досить повний перелік обставин, які підлягають встановленню. Це пов'язано зі специфікою відомостей, що цікавлять слідчі органи, зокрема про причини і умови, що сприяють вчиненню злочину.

Предмет допиту різних категорій осіб відповідає рівню відомостей, якими може володіти останній у зв'язку зі своїм відношенням до події. Разом із тим не слід допитуваного обмежувати, маючи на увазі те, що обсяг відомостей може виходити за межі його діяльності або спостережуваних наслідків події. Так, інформація про події, що передували злочину, зокрема, дії відповідальних осіб або їх бездіяльність, а також дії, пов'язані з приховуванням наслідків злочину може бути з'ясована в ході допиту. Тому перелік питань, які можуть бути поставлені в процесі допиту варіюються залежно від характеру викладається інформації та можливостей свідка володіти відомостями, які цікавлять слідчого. Таким чином, допит свідків по злочинах цієї категорії має багатоплановим характером, що вимагає певної підготовки.

Підготовка до допиту включає кілька етапів, пов'язаних з отриманням відомостей про подію і особу, яка може виступати як свідок, підозрюваний чи обвинувачений. До них слід віднести вивчення матеріалів справи, ознайомлення з особою, вивчення спеціальних питань, складання плану допиту.

Першим етапом, що дає уявлення про подію злочину, є матеріали кримінальної справи. Вони можуть мати різний характер, зокрема, перевірені заяви окремих громадян, висновки санітарно-епідеміологічних станцій, акти відомчих перевірок, що свідчать про допуск порушення, висновки технічної експертизи, протоколи огляду місця події та ін. Вивчення матеріалів справи передбачає досконале ознайомлення з усіма даними, що характеризують те чи інше підприємство, його технічну оснащеність (у межах, що мають місце в матеріалах), осіб, що мають відношення до події злочину, обстановку події. Це дозволить отримати різноманітну інформацію. Перш за все, таке вивчення дозволить визначити коло можливих свідків, а також джерела, з яких ними отримано інформацію. Отже, є можливість розширити коло допитуваних, виділивши з них тих, які можуть володіти найбільш важливими відомостями. Крім того, вивчення матеріалів справи дозволить конкретизувати предмет допиту. Це багато в чому може сприяти отриманню необхідної інформації та економії процесуальних засобів, маючи на увазі витрати часу на провадження інших слідчих дій, спрямованих на отримання необхідних відомостей. Вивчення матеріалів справи також дозволить слідчому зосередити свою увагу на тих обставинах, які залишилися нез'ясованими і заповнити їх в ході допиту. Таким чином, вивчення матеріалів справи дозволяє кілька важливих для слідчого завдань: створює необхідну основу для розуміння характеру події, сприяє визначенню кола особи, що допитуватиметься, визначає перелік питань, що підлягають з'ясуванню. При цьому, рішення названих завдань не носить вичерпного характеру. У процесі розслідування можна знайти інші шляхи їх вирішення, проте на початковому етапі орієнтування на такі завдання має важливе значення.

Визначивши коло осіб, слідчий одним із етапів підготовки до допиту виділяє вивчення відомостей про особу. На відміну від вивчення особи обвинуваченого, вивчення особи свідка не носить такого всебічного характеру. Разом із тим підготовка передбачає вивчення його відношення до виробництва, місце у виробничому процесі, час і місце його знаходження в період події злочину, виконання в цей період своїх виробничих функцій, взаємини з особами, що несуть відповідальність за правопорушення, що має місце. Важливо з'ясувати його стан та здатність правильно сприймати оточуюче середовище, а також бажання давати правдиві свідчення.

Одним із важливих етапів підготовки до допиту є вивчення спеціальних питань.

Слідчий, який здійснює розслідування злочинів проти довкілля, повинен мати достатньо повне уявлення про ту галузь господарської діяльності, в якій відбулося злочинне діяння. У цьому відношенні його знання будуть сприяти не тільки взаєморозумінню з допитуваними, а й спрямованості допиту, його конкретності, правильній оцінці показань, встановленню брехні, або бажання приховати ті чи інші обставини відомі допитуваній особі у справі. Вивчення спеціальних питань представляє значну складність, оскільки має специфічні відомості з різних сфер знань і тактики їх застосування. Тому слідчий в ході підготовки до допиту, не тільки свідків, а й обвинувачених, може отримувати інформацію з різних джерел: вивчення спеціальної літератури, що належить до певної сфери знань, отримання консультацій від фахівців, що працюють у відповідних підприємствах або наукових установах, ознайомлення з виробничими процесами, технологією, які були пов'язані з подіями, що відбулись. Слід зазначити, що вивчення спеціальної літератури дає досить повне уявлення про стандарти технології, види очисних споруд, гранично допустимі викиди і концентрації шкідливих відходів виробництва та інші особливості роботи підприємств. Разом із тим, ці стандарти не завжди використовуються при проектуванні і будівництві того чи іншого підприємства, можуть бути замінені або конструктивно змінені, а також можуть бути не введені в програму будівництва чи не бути готовими до моменту запуску підприємства. Тому, поряд із ознайомленням зі спеціальною літературою, важливе значення мають консультації осіб, яких запрошують в якості фахівців. Вони можуть дати консультації усного чи письмового характеру, при цьому усна консультація являє собою співбесіду, яке має на меті отримання певних відомостей, результати якого ніде не фіксуються.

Вивчення спеціальних питань має такий аспект як визначення переліку питань, які можуть бути поставлені, виходячи з даних, що стосуються спеціальних знань. Як правило, вони належать до характеристики викидів або скидів, їх виду, забарвлення, обсягу, впливу на воду, землю, насадження та повітря. Так, зміна забарвлення насаджень, пилові покриття, запах, характерний для деяких хімічних сполук, як спеціальні відомості, дозволяють розширити і конкретизувати ряд питань, які можуть бути поставлені свідкові.

Підсумком підготовчих дій слідчого до допиту є складання плану допиту. Він являє собою своєрідну програму майбутнього спілкування, підпорядкованого певній меті — отриманню найбільш повної інформації про обставини та сутність події. Слід враховувати, що план не повинен бути відсталим. Послідовність з'ясування окремих питань після вільної розповіді може змінюватись залежно від ситуації допиту: характеру отриманої інформації, необхідності з'ясування певних факторів, перевірки інформації в ході допиту, уточнення отриманої інформації. У цьому відношенні слід передбачити можливість повідомлення неправдивих відомостей або приховування відомих даних.

У план допиту прийнято вносити формулювання найбільш складних питань, що стосуються технічного стану окремих агрегатів виробництва, їх діяльності, порушень, дій відповідальних керівників з ліквідації порушень у роботі, порушень технології, а також мають істотне значення для з'ясування обставин, пов'язаних з забрудненням атмосфери або водного простору. У цьому відношенні питання про колір, запах, дії викиду або скиду на навколишнє середовище також можуть бути поставлені як найважливіші. Формулювання названих питань дозволяє слідчому зосередити увагу на найбільш важливі обставини, які необхідно з'ясувати та отримати про них повну інформацію.

В ході допиту підозрюваного (обвинуваченого) слідчому належить з'ясувати обставини, пов'язані з вчиненням злочину проти довкілля. Так, на початку допиту підозрюваний допитується про обставини, що стали підставою для його затримання

або обрання щодо нього запобіжного заходу. У ході допиту підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні злочину проти довкілля з'ясовуються різні обставини: інформація про інших осіб, що брали участь у вчиненні злочину, про роль кожного із них; які оформлялися документи; причини й умови, що сприяли вчиненню злочину тощо [4, с. 154].

На початковому етапі розслідування злочинів проти довкілля однією з невідкладних слідчих дій є допит свідків. Одержання інформації в ході допиту дозволяє встановити способи вчинення злочинів, викрити винних, виявити інші обставини, що мають значення для справи.

З урахуванням обізнаності свідків про подію злочину проти довкілля, особу, що його вчинила та інші обставини, що мають значення для розслідування, С. О. Книженко визначила чотири групи свідків [4, с. 156].

- а) працівники природоохоронних органів;
- б) очевидці злочинного забруднення об'єктів природи, незаконного корисливого вилучення природних ресурсів тощо;
- в) службові особи, інженерно-технічні працівники, які володіють криміналістично значущою інформацією про причини виходу з ладу очисних споруд чи їх неправильну експлуатацію, організацію звалищ у невстановлених місцях тощо;
- г) свідки, які можуть характеризувати підозрюваного (обвинуваченого), спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті.

Існують системи тактичних прийомів допиту свідків, використовувані стосовно до різних ситуацій і позиції допитуваного. Слід зазначити, що поняття "системи" розглядається як комплекс тактичних прийомів, застосовуваних відповідно за тією послідовністю, в якій вони розміщені в системі. При цьому слідчий орієнтується на таке їх обрання, яке він розглядає як найбільш ефективне взагалі і в даній ситуації, зокрема.

Тактичними прийомами спрямованими на отримання найбільш повної інформації є постановка доповнюючих питань. Вони стосуються обставин, втрачених у вільній розповіді, але мають значення для встановлення даних, що сприяють з'ясуванню істини. Як доповнюючі можуть ставитися питання про обстановку події, фактори, що передували події злочину, а також обставини, що сприяли його вчиненню. Ця категорія питань також може належати до особливих характеристик осіб, відповідальних за ті чи інші порушення, їх поведінку по відношенню до події, що сталася, так і після вчинення злочину. Так, в результаті аналізу окремих справ, порушених за фактом вчинення злочину проти довкілля, ми визначили такі доповнюючі питання, які може ставити слідчий: які обставини (порушення, поломка окремих механізмів, халатне ставлення до своїх обов'язків осіб, відповідальних за споруди) передували події або спричинили її настання, перелік осіб, що були причетні до виконуваних робіт, що спричинили забруднення і т.д.

При допиті свідків повноті одержуваних показань може сприяти і постановка уточнюючих питань. На відміну від доповнюючих, вони мають на меті уточнення раніше повідомлених свідком даних відомостей. Так, якщо свідок повідомляє про порушення, що мали місце в роботі очисних споруд, слідчий ставить питання щодо того, які саме порушення мали місце, коли і де вони відбулися, ким вони допущені, які були результати цих порушень. Уточнюючі питання завжди стосуються суті події та фактів, пов'язаних з цією подією. Їх з'ясування робить одержувані свідчення більш конкретними і доказовими, згодом такі дані дуже важко спростувати, як обвинуваченим, так і іншими свідками.

Якщо свідок, який бажає повідомити все відоме у справі, забув окремі обставини, пов'язані з подією злочину, в систему тактичних прийомів можуть входити нагадувачі питань. Їх постановка має на меті нагадати певні факти, що

мають відношення до події злочину. Своєю психологічною основою нагадуючі питання мають порушення асоціативних зв'язків, які є спонукальним чинником до поживлення забутого в пам'яті.

Так, постановка питань про характер дій, зустрічах і розмовах свідка, що передували події, можуть стимулювати спогади про те, коли саме подія відбулась, іноді зі значною точністю. Постановка нагадуючих питань щодо кольору або запаху викиду або скидного плями (колір, дим полум'я, яку форму мала пляма або плями забруднення) може оживляти в пам'яті не тільки забуте, але і те, що не було відзначено увагою свідка, тобто мимоволі відображено. Особливе місце в числі прийомів, що сприяють поживленню забутого є допит свідка на місці події. Свого роду комплексне пред'явлення обстановки події сприяє поживленню асоціативних зв'язків, а значить і спогаду безлічі обставин, що мають відношення до предмету допиту. В результаті аналізу матеріалів справ, порушених за фактом вчинення злочину проти довкілля за 2008–2010 роки по Хмельницькій області, допит свідка на місці події проводився слідчими в 3 з 10 справ, що було відповідно зафіксовано в матеріалах справи та протоколах допиту свідків. На нашу думку, саме такі допити свідків є найбільш повними, оскільки свідок, що знаходиться на місці події, може повною мірою пригадати усю картину злочину та висвітлити ті моменти, які першопочатково він вважав неважливими, але які несуть вагому інформацію для розслідування злочину.

Роль стимуляторів, що збуджують асоціативні зв'язки можуть виконувати і інші тактичні прийоми, зокрема пред'явлення речових доказів. До таких же прийомів може бути віднесено пред'явлення документів, які відображають ті чи інші обставини. Пред'явлення речових доказів також виконує функцію сприяння порушенню асоціативних зв'язків, а отже спогадам забутого чи нових обставин. До таких речових доказів можуть бути віднесені частини окремих механізмів, грязьові плями, що залишилися на предметах в результаті як викиду, так і скидання шкідливих речовин, а також інші предмети, які стали об'єктом негативного впливу і порушень навколишнього середовища.

Допит свідків набуває специфіки залежно від того, яке відношення останній має до події злочину (бачив, чув, систематично спостерігав, складав за дорученням вищестоящих осіб необхідну документацію про порушення, що мали місце, брав участь у транспортуванні потерпілих тощо). У всіх випадках допит повинен відрізнятися повнотою і навіть деталізацією, що дозволяє зібрати найбільш об'єктивну інформацію.

У результаті дослідження протоколів допиту свідків по справах, порушених за фактами злочинів проти довкілля, ми визначили питання, що можуть ставитись свідкові залежно від виду вчиненого злочину. Так, при допиті свідків за фактами скидання хімічних речовин або інших відходів виробництва перелік питань повинен бути вичерпним. До числа таких питань можна віднести такі: коли (день і годину) мала місце подія, в чому вона конкретно полягала, в результаті яких порушень відбулося скидання забруднюючих речовин, у чому полягали ці порушення (переповнення відстійників, порушення режиму роботи очисних споруд); вид речовин та їх запах, яка територія забруднення, вид забруднення на території підприємства, за його межами, на водній поверхні спостережуваного об'єкта; наслідки скидання (отруєння людей, знищення риби, тварин, шкірні захворювання людей, порушення норм санітарного режиму у водоймах і т. п.), які заходи запроваджувались адміністрацією з припинення скидання, які дії і ким вчинялись, чи скидання відбулось раптово, чи воно було результатом систематичного порушення санітарно-епідеміологічних правил. Чи мали місце скарги осіб, відповідальних за роботу очисних споруд на їх несправність або на допущені в їх роботі порушення, які

виробничі функції виконує свідок, яке відношення він має до виробництва, чи не є свідок потерпілим від викиду, який його фізіологічний стан.

У випадках допиту свідків за фактами викиду забруднюючих речовин в атмосферу приблизний перелік питань може бути таким: коли стався викид (дата, час), який характер викиду (дим, крапельне виділення, осад сипучих речовин), який колір опадів на покриттях і зелених насадженнях, з якої відстані свідок спостерігав викид або його наслідки, де безпосередньо знаходився свідок (на території підприємства, на певній відстані від нього), які заходи вживалися особами, відповідальними за роботу очисних і виробничих споруд щодо запобігання викидів, які заходи вживалися відповідальними особами з ліквідації наслідків викиду і надання допомоги постраждалим особам, чи є особи, які постраждали від впливу викиду безпосередньо в період його настання, чи особи, що постраждали від викиду через певний період часу (звернення до лікувальних установ), які наслідки викиду, що впливають на зелені насадження, птахів, інших тварин які наслідки викиду для допитуваного, характер взаємин допитуваного з особами, що несуть відповідальність за нормальну діяльність виробництва та його окремих підрозділів, чи не було випадків викиду раніше і приховування цих фактів від санітарно-епідеміологічних служб, чи мали місце випадки порушення технологічного режиму, що впливають на можливість викиду, чи мали місце звернення до лікаря допитуваного чи інших відомих йому осіб.

Специфіка допиту свідка також залежить від ситуації, у якій мав місце злочин проти довкілля. У тих випадках, коли злочин став результатом систематичних тривалих порушень, пов'язаних із забрудненням атмосфери або водного середовища, а також надр, свідки у своїх свідченнях можуть висвітлити характер таких порушень їх тривалість, наслідки, прийняття чи неприйняття посадовими особами певних заходів, спрямованих на виправлення або запобігання подібних порушень. При цьому в процесі допиту акцентується увага слідчого не тільки на самій події та несприятливих наслідках, але і на інших обставинах, що передували події, на діяльності осіб, відповідальних за стан виробничих підрозділів (технічний та санітарний), на порушеннях, які фіксувалися санітарно-епідеміологічними станціями, на факти реагування на заборони цих станцій. Також докладно з'ясовуються прізвища осіб, які несуть відповідальність за нормальну діяльність окремих споруд, вузлів, по можливості рівень їх компетентності і ставлення до своїх обов'язків, старанність і т.п.

У процесі допиту свідків в екологопрогностичних ситуаціях, увага слідчого повинна бути зосереджена передусім на колі можливих свідків. Таке коло обумовлено обсягом тих обставин, які можуть бити відомі особам, що мають відношення відповідно до своїх службових обов'язків до роботи тих чи інших підрозділів або окремих об'єктів. Названі особи, як правило, володіють різною інформацією, пов'язаною з проектуванням об'єктів, введенням їх в експлуатацію, недоліками в роботі, наявністю факторів, що можуть спричинити несприятливі наслідки. Що ж до безпосереднього допиту, то його предмет обмежується колом питань, які підлягають з'ясуванню відповідно до специфіки об'єкта та службової діяльності.

При розслідуванні злочинів проти довкілля слідчий може допитувати потерпілого, за умови його визначення, у зв'язку зі спричиненням йому фізичної, матеріальної чи моральної шкоди. Тактика допиту потерпілої особи повинна бути направлена на з'ясування обставин злочину, встановлення джерела забруднення, характеру шкідливих наслідків тощо. Слідчому доцільно застосовувати такі тактичні прийоми як деталізація показань, співставлення, уточнення, пред'явлення кінофотознімків тощо. При допиті слідчим повинні з'ясуватися у потерпілого такі питання: яким чином він опинився на місці події, чим там займався; коли і за яких

обставин йому була спричинена шкода; в чому виявляється шкода (захворювання); де і ким був поставлений діагноз тощо.

У зв'язку із процесуальною та психологічною складністю проведення допитів, на нашу думку, на методичному рівні повинні бути розроблені рекомендації та типові плани проведення таких слідчих дій залежно від особи допитуваного, а також події злочину.

Список використаних джерел

1. Криміналістика [Текст] / [под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова]. — М., 1970. — Т. 2. — 362 с.
2. Комиссаров, В. И. Научные, правовые и нравственные основы следственной тактики [Текст] / В. И. Комиссаров. — Саратов : Изд-во СЮИ, 1980. — 124 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Текст] // ВВР УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 15
4. Книженко, С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Книженко Світлана Олександрівна. — Х., 2005. — 207 л.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 2 вересня 2011 року)*

Надійшла до редакції 18.04.2011

Туровец Ю. Н. Тактика допроса на первоначальном этапе расследования преступлений против окружающей среды

Исследованы особенности и тактика допроса на первоначальном этапе расследования преступлений против окружающей среды, определены основные виды допросов, а также обозначены основные вопросы и задачи, стоящие перед следователем при производстве допроса в зависимости от личности допрашиваемого и вида преступления против окружающей среды.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, допрос, свидетель, обвиняемый, тактика допроса.

Turovets, Yu. M. Interrogation Tactics at the Start-Up Period of Investigation of Crimes against Environment

This article explores the features and tactics of interrogation at the initial stage of investigation of crimes against the environment, identified the main types of interviews, and outlines key issues and challenges facing the investigator in the conduct of interrogation, depending on the person interrogated, and type of crime against the environment.

Key words: crimes against the environment, questioning, witness, defendant, interrogation tactics.

